

Sait Faik'in Öykülerinde Harp

Bedri AYDOĞAN*

ÖZET

İlk öyküleri 1934'ten başlayarak Varlık Dergisinde çıkan Sait Faik'in ilk kitabı Semaver 1936'da yayımlanır. 1939'da Sarnıç, 1940'ta Şahmerdan çıkar. Dört yıl içinde yazdığı 54 öyküyle verimli bir yazar olur. Daha ilk kitabında usta bir kalem olarak dikkati çeker. Öykücülüğünün ilk evresini oluşturan bu üç kitap Türk öykücülüğünün genel çizgisiyle uyumlu olmakla birlikte bir yenilik arayışı içinde olduğunu hissettirir. 1940 yılında Çelme öyküsü nedeniyle yargılanması, Kestaneci Dostum'la soruşturulması, beklediği ölçüde başarılı olamayan Medar-ı Maişet Motoru romanının 1944'te toplatılması, aynı yıl siroz hastalığı tanısı konulması öykü yazma konusunda onu durdurmuştur. Dördüncü öykü kitabı Lüzumsuz Adam sekiz yıl aradan sonra yayımlanır. Zamanının daraldığını düşünen Sait Faik bundan sonra hızla yazmaya başlar, kendisini yazarak var eder. Beş yılda yedi öykü kitabı daha çıkarır.

Bu dönem yazdıkları onun öykücülüğünün ikinci evresini oluşturur. Bu evrede yazdıkları kendi sanatı açısından yepyeni bir Sait Faik portresi çıkarırken Türk öykücülüğünün de yönünü değiştirmiştir. Sait Faik cadde, sokak, iskele, plaj, park, meyhane, kahvehane, pastane demeden dolaşan kentin tekinsiz yerlerine çekinmeden giren, insanlar arasında karışan, konuşan, gözleyen gözlemlerini kendi hayatı ve hayalleriyle harmanlayıp anlatan bir yazardır. Anlattığı insanlar küçük insanlardır. Onların “çektiklerini çekmediklerini” durmadan yazar. İnsan ve doğa sevgisiyle doludur. İnsanları iyi-kötü, zalim-mazlum diye ayırmadan iyi, kötü, sevecen, kötücül her türlü halleriyle yansıtır.

İkinci evredeki öykülerinde geçmiş, bireysel tarihinden biriktirdikleri azalır, güncele, şimdiye ve ana yönelir. Böyle olmakla birlikte her kitabında bir iki öyküsüyle geçmişe döner. Kısa yaşamında ülkemizin ve dünyanın yaşadığı tüm harpleri görmüş ve yaşamıştır. Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya Harbi, İstiklal Harbi ve 2. Dünya Harbi'nin

* Dr. Öğretim Üyesi, Çukurova Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Adana / Türkiye.
E-posta: baydogan@cu.edu.tr, ORCID: 0000 0002 5450 551X
DOI: 10.32704/9789751751683.2024.0228

doğurduğu olumsuz sonuçlardan etkilenmiştir. Bu etkiyle öykülerinde harp konusunu işlemiştir. Daha çocukken memleketi Sakarya işgal yaşamış, yer değiştirmek zorunda kalmışlar, öğrenimi yer yer kesintiye uğramıştır. Ülkemiz 2. Dünya Harbi'ne fiilen girmemiş olsa da harbin endişesini ve doğurduğu sıkıntı, kıtlık, yoklukları yaşamıştır. Fırın önündeki kuyruklar, karneyle alınan ekmek, erzak yokluğu, karaborsa ve vurgunculuk hayatı etkilemiştir. Buna bağlı olarak Sait Faik öykülerinde harbi ve harbin yarattığı sorunları bazen doğrudan bazen dolaylı olarak işlemiştir. Yazımızda onun öykülerinde harbin ne boyutta ve nasıl işlendiği değerlendirilecektir.

Anahtar sözcükler: Sait Faik Abasıyanık, harp, harbin etkileri, harbin olumsuz sonuçları, kıtlık ve yokluklar

War in Sait Faik's Stories

ABSTRACT

Sait Faik's first book *Semaver*, whose first stories were published in *Varlık* Magazine starting in 1934, was published in 1936. In 1939, *Sarnıç* was published, and in 1940, *Şahmerdan* was published. He became a productive writer with 54 stories he wrote in four years. He draws attention as a master writer in his first book. These three books, which constitute the first phase of his story telling, are in line with the general line of Turkish storytelling, but they make one feel that he was in search of something new. His trial in 1940 for the story *Çelme*, his investigation into *Kestaneci Dostum*, the collection of his novel *Medar-ı Maişet Motoru*, which was not as successful as he expected, in 1944, and his diagnosis of cirrhosis in the same year stopped him from writing stories. His fourth storybook, *Luzumsuz Adam* is published after an eight-year hiatus. Sait Faik, who thought that his time was running out, started writing rapidly from then on and created himself through writing. He published seven more story books in five years.

His writings during this period constitute the second phase of his storytelling. While his writings during this phase reveal a brand new portrait of Sait Faik in terms of his own art, they also changed the direction of Turkish storytelling. Sait Faik is a writer who wanders through streets, alleys, piers, beaches, parks, taverns, coffeehouses, patisseries, without hesitation, who enters the city's uncanny places, who mingles with people, who talks, who observes, who blends his observations with his own life and dreams. The people he describes are ordinary people. He constantly writes about what they have suffered and what they have not suffered. He is full of love for people and nature. He reflects people in all their states, good or bad, kind or malicious, without distinguishing between good or bad, cruel or oppressed.

In his stories in the second phase, the past, the accumulations from his individual history decrease, and he turns to the present and the moment. Nevertheless, he returns to the past with one or two stories in each book. In his short life, he has seen and experienced all the wars that our country and the world experienced. He was affected by the negative results of Tripoli, Balkans, World War I, War of Independence and World War II. With this effect, he dealt with the subject of war in his stories. When he was a child, his hometown Sakarya was occupied, they had to move, and his education was

interrupted in some places. Although our country did not actually enter the Second World War, it experienced the anxiety of the war and the troubles, famines and deprivations it caused. Queues in front of the bakery, bread purchased with ration cards, lack of provisions, black market and profiteering affected life. Accordingly, Sait Faik sometimes directly and sometimes indirectly addressed and worked on the subject of war and the problems it created in his stories. In our article, we will evaluate to what extent and how war is handled in his stories.

Keywords: Sait Faik Abasıyanık, war, effects of war, negative results of war, famine and deprivation.

Giriş

Sait Faik üzerine yapılan monografik çalışmalarda konu ve temaları açısından ayrıntılı bir sınıflama, sayım ve döküm yapılmamıştır. Genelde kitapları ve onlarda yer alan öyküler üzerinden değerlendirmeler yapılmış ve bu yolla onun sanatının özellikleri ortaya konulmuştur (F. Naci 1990, Alangu 1965, Uyguner 1983). Bu çalışmaların çoğunda onun en önde gelen temasının insan ve doğa olduğu üzerinde durulmuştur (Kutlu, tarihsiz; Çelik 2002). İnsanlarının küçük insanlar olması, onların güçlükler ve sorunlarla dolu yaşamlarının anlatılması bakımından o sosyal ve toplumsal temalara da yer vermiştir. Sait Faik bu öykülerde, doğduğu, yaşadığı, eğitim gördüğü yerler ve yıllarda biriktirdiklerini ele alıp işler. Bu öykülerde geçmiş ve yakın tarih (kendi tarihi de) vardır.

Sanatının ikinci döneminde daha da çok insana yöneldiği, kendine döndüğü, toplumsal yaklaşımından uzaklaştığı da söylenmiştir. Bunun Medar-ı Maişet'ten sonra olduğu da saptamalar arasındadır (Naci 1990: 13). Bu roman ile Çelme ve Kestaneci Dostum öyküleri dolayısıyla sorgulanıp, yargılanması da onu içine kapatmıştır. Bu dönem öykülerinde artık geçmişe değil ana, yaşadığı güne yönelir. Geçmiş yavaş yavaş silinir, ama her kitabında da geçmişe ilişkin bir iki öykü bulunur (Naci 1990 : 20,30).

Sait Faik'in işlediği konular diye başlık atanlardan Muzaffer Uyguner, konuları arasında harbi saymaz, ama karaborsaya yer verir (Uyguner 1983: 32). Sait Faik'in Hikâyelerinde Başlıca Konular adlı kitabında Songül Taş da konuları arasında harbi saymaz (Taş 2018: 6,7). Sait Faik'in öykülerinde harp konusuna yer veren araştırmacı Alev Sınar Çılgın olmuştur (Çılgın 2003: 5). Sait Faik'in sevgiye, insanın mesut olmasına önem vermesi ve bunu öncelenmesi, acıtıcı ve yıkıcı olan harp konusuna az değinmesine yol açtığı düşünülebilir. Biz bu yazıda Sait Faik'in harp konusuna ne kadar ve nasıl yer verdiğinin izini sürdük. Çok sayıda öyküsü olan yazarın öykülerinin çoğunu okuduk. Harbe doğrudan yer vermediği öykülerde asıl anlatılanın ne olduğunu da kısaca verme yolunu tercih ettik.

Sait Faik 1906 yılında doğdu. Onun doğumundan sonra ülke Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya Harbi, Mütareke'yi ve İstiklal Harbi'ni yaşadı. Sait Faik 2. Dünya Harbi'ni de gördü. Balkan Harbi'nde 6, Birinci Dünya Harbi başladığında 8, bittiğinde 12 yaşındaydı. Bu yaş dilimi onun harplerle ilgili şeyleri hatırlamasına müsaitti. Memleketi Sakarya, özellikle Birinci Dünya Harbi'nden etkilendi. İstiklal Harbi'nde de Sakarya önemli bir yere sahipti. Sait Faik bu harpler nedeniyle memleketinden zaman zaman ayrıldı, geri

döndü. Öğrenim hayatı da yer yer kesintiye uğradı (Üstün 2023: 29). Bunca harp gören, harpten etkilenen Sait Faik'in öykülerinde harbe yer vermesi doğal ve hatta beklenen bir durumdur. Nitekim bu beklenti boşa çıkmaz. Sait Faik'in öykülerinde harp konusu ele alınmıştır. Harpler, çeşitli etki ve sonuçlarıyla öykülerinin bazılarında doğrudan, bazılarında dolaylı olarak yer alır. On kadar öyküsü dışında harp, onun öykülerine dolaylı olarak girmiştir.

Havuzbaşı-Son Kuşlar kitabında yer alan Bir Ev Sahibi adlı öykünün kahramanı elli yıllık ömründe patlayan altı harp görmüştür. Sait Faik de öldüğünde 48 yaşındaydı. Kahramanı gibi bu harpleri görmüş ve etkilenmişti(r).

“Harp patladı. Patlar a beyefendi? Her zaman düğün bayram olup kestane fişeği patlamaz a, gün olur, harp de patlar. Şu kısacık elli yıllık ömrüm içinde beş harp patladı beyefendi. Beş harp! Tövbe! Kaç beş, Trablus’u unuttuk Altı harp beyefendi dile kolay.” (Havuz Başı 2001:37)

Sur Dışında Hayat öyküsünde Sait Faik sur dışında dolaşırken kadrajına giren insanlar vardır. Onlarla konuşur. Bunlardan biri olan Silivrikapılı Mehmet Reis hayatını anlatırken “-Sonra Balkan çıktı. Ardından Çanakkale’ye gittik. Bağdat’ı Basra’yı dolaştık.” (Havuz Başı 2001: 89) diyerek çıkan harpleri, gittiği cepheleri de söz arasında sayar. Bunlar başka öykülerde de tekrar edilirler, hatırlanıp, hatırlatılırlar.

Tek başına harbin işlendiği öyküler

Bu başlık altında İlk Okuyucu Mektubu, Önündeki Kış ve Pişmanlık öyküleri değerlendirilmiştir. Birinci öykü İstiklal Harbi’ni, diğer iki öykü 2. Dünya Harbi’nin getirdiği yokluk, kıtlık ve sıkıntıları ele almaktadır.

Harp konusuna en etraflı değindiği öykü “İlk Okuyucu Mektubu” adını taşır. Öykü, Bilgi Yayınevinin 7. kitabı (Alemdağ’da Var Bir Yılan- Az Şekerli- Şimdi Sevişme Vakti) içinde Röportajlar başlığı altında yer alır, ama türü röportaj değil öyküdür. Bunları röportaj-öykü olarak nitelendirenler vardır (Sönmez 2007: 163). Öyküde Sait Faik, Yedigün’de çıkan bir röportajında “İstiklal Harbi sıralarında, Adapazarı’nda Geyve boğazına kaçırılmış bir şimendifer makinesinden söz açtığını söyler. Bu kaçırılma hikâyesiyle geçmişe, İstiklal Harbi yıllarına döner. Çocuk yaştaki yazar o olayların bazılarını anımsar, bazıları ise belleğinde silikleşmiştir. Bu olayı anlattığı yazısında, silikleşmiş kısımları okuyucusunun mektubunda verdiği bilgilerle tamamlar, berraklaştırır. Okuyucu Ahmet İnel mektubunda kendi

hikâyesini anlatırken yazarın belleğinden silinenleri de geri getirir. Öykü iki kişinin iç içe geçen hikâyeleriyle gelişip tamamlanır. Okuyucu, Sait Faik'in yazdığı şimendifer kaçırma hikâyesinin canlı kahramanıdır ve bu olayın içindeki rolünü de mektubunda anlatır. Okuyucu Ahmet İnel'in ülkenin harp içindeki durumunu genel olarak belirleyen şu satırları yazarı çocukluğuna götürür:

“Gittikçe artan bir şiddetle Türk köyleri basılıyor, soyuluyor, ileri gelenleri birer birer öldürüldükten sonra kadınların da ırzlarına tecavüz ediliyordu. Bir taraftan yükselen acı, yürek paralayıcı feryatlara karşılık İstanbul hükümeti günlük gazetelerle her yerde halkın işi gücü ile uğraştığını, asayişin mükemmel olduğunu -hiç de yüzü kızarmadan- resmî tebliğlerle ilân ediyordu. Ben Söğütlü nahiyesinde müdürdüm. Adapazarı'nda hükümet yoktu, emniyet yoktu. Ölü bir hükümetin memurları sıfatıyla halkın yüzüne bakmaktan utanıyorduk.” (Alemdağ'da Var Bir Yılan 1976 : 177-8)

Ahmet İnel genel bir durum tespiti yapar. Köyler basılıp, Türkler öldürülür, kadınlara tecavüz edilir. Kendisi hükümetin bir memuru olarak devletin ortada olmadığını, halkın devlete güvenmediğini, vergi vermediğini söyler. İçine düşülen durumdan da utanç duymaktadır. Bu arada maaş da alamaz, ailesi aç kalır. Vurdukları yaban domuzlarını Hristiyan köylerine satarak geçici bir süre nafakasını çıkartır. Görev yaptığı köye gelen Bulgar Sadık çetesinin Kuva-yı Milliye'yi anlatmasıyla onlara katılır. Sait Faik'in röportajında yazdığı cephane yüklü şimendiferi kaçırılanlar arasında olan Ahmet İnel, mektubunda bu eylemi nasıl yaptıklarını da anlatmıştır.

Kuva-yı Milliye yanında bir de İstanbul hükümeti ve Halife'nin askerleri Kuva-yı İnzibatiye vardır. Ülkenin pek çok yerinde ve Adapazarı'nda bu iki kuvvetin mücadelesi sürmekte bu da bir kardeş kavgasına neden olmaktadır. Bir gün Kuva-yı İnzibatiye bir gün Kuva-yı Milliye bölgeye, kasaba, köylere gelmekte ve bir süre kalıp bazı eylemler yapıp gitmektedirler. Ahmet İnel, Kuva-yı İnzibatiye'nin de Kuva-yı Milliye'nin de yaptıklarını anlatır. Her iki taraf da kendisinden olmayanlara sert davranırlar, yağma talan yapar, idama varan cezalara başvururlar. Ahmet İnel Kuva-yı Milliyeci olarak elbette taraftır. Vatan, millet ve hakkın tarafındadır. Önce, Kuva-yı İnzibatiye'nin gelişini, bu gelişle ortaya çıkan taraftarlarını ve halka yaptıklarını anlatır.

‘... birtakım nal sesleri duyulur ‘Halife kuvvetleri geldi’ denirdi. Sokaklarda üç beş imam, dört beş kara, zifiri suratlı, tespihli, çember sakallı, âbânî sarıklı peyda olurdu.

Yeşil sarıklı, cübbeleri havalanan, kocaman kafalı vaizler millî kuvvetleri zındıklıkla itham eder, düşmanla dost olan Halifei Rûyizemin'in böyle münasip gördüğünden söz açarlardı. Bir Kuvâyî Milliye çetecisi ile öpüşen delikanlı asılır, bir belediye reisini, bir kasaba halkı bir güruhun elinden zor kurtarır, bir ihtiyar doktora alâmeleinnâs sopa atılırdı.' (Alemdağ'da Var Bir Yılan 1976 : 180-1)

Her iki tarafın da destekleyicisi olanlar vardır. Her iki taraf da propagandalarını yapar, taraftar toplarlar. Ahmet İnel Kuva-yı İnzibatiye'nin kendisine yaptıklarını da anlatır. Kuva-yı Milliye'ye katıldıktan sonra resmi görevini bırakıp çeteci olmuştur. Ailesini güvenli bir yere yerleştirip çetesine dönmek için geldiği Söğütlü'de muhtarın evinde kalır. Muhtar ona hıyanet eder ve Kuva-yı İnzibatiye'ye haber verir, bir baskınla yakalanır.

“Birdenbire gök gürültüsünü andıran uğultularla gözlerim açıldı. Saçımdan tırnağına kadar silâhlı, gümüş kamalı insanlar etrafımı almıştı. Bunlar ‘Şirin Bey’ kuvvetleri denen halife kuvvetleriydi. Heriflerin yüzüne uyku sersemliğiyle bakakalmıştım. Mermer kafalı, çam yarması gibi iri, buldok köpeklerine benziyorlardı. Bu aç köpekler sırtımdan ceketimi, yeleğimi, ayağımdan pantolonumu ve çok sevdiğim çarıklarımı çekip aldılar. Yarı çıplak bir halde, boynumda bir havyan yuları, yalın ayak, tırıs yürüyüşle beni Adapazarı'na götürdüler.” (Alemdağ'da Var Bir Yılan 1976 : 179)

Aşağılayıcı bir tutumla götürülen Ahmet İnel kötü muameleye tabi tutulur. Merhametli çetecilerin “Kâfi artık öldürelim şunu da kurtulsun” demeleri işin işkence safhasına kadar gittiğini düşündürür. Hapse konulmuştur, tekrar tekrar sorguya çekilir. Kendi deyişiyle “arslanlarımız” Kuva-yı Milliye “yıldırım hızıyla” gelir ve kendisini kurtarırlar.

Sait Faik'in de belirttiği üzere kardeş kavgası, kardeşler arası düşmanlık böyle sürerken, bir gün biri, öbür gün diğeri köylere girip icraatını yaparken düşman da boş durmaz, ilerler, Adapazarı'na gelir. Kuva-yı Milliyeci milisler düşmanın geldiğini halka duyurur, önlem almaları için uyarırlar. Öyküde hem bu durum hem düşman geldiğinde halkın ne yaptığı yansıtılır.

“...milis kuvvetleri şehre girer, ‘Düşman geliyor...’ kara haberi yayılırdı. O zaman bohçalar, denkler hazırlanır, bir inek damdan çıkarılıp arabaya koşulur, bir korkunç, bedbaht kalabalık mahşer günü haliyle köprülerden Sakarya'yı geçer, sonra köprüler yakılır, yıkılırdı. Memleket böyle bomboş, düşman eline bırakılır, kaçılırdı.

Ben de, çocukluğumda Sakarya köprüsünden böylece kaçmıştım. Arkamda onsuz edemediğim yetmiş yaşında dedem kalmıştı.” (Alemdağ'da Var Bir Yılan 1976 : 180-1)

Görüldüğü gibi öykünün sonuna doğru Sait Faik konuyu kendine ve anılarına bağlar. O da herkesin yaptığını yapmış ve kaçanlara karışmıştır. Çocuk olduğuna göre elbette ailesiyle birlikte. Geride yalnız dedesi kalmıştır. O evini, yurdunu bırakmak istemediğinden ortadan kaybolmuştur. Bu noktada dedesinin yaptığını yorumlar. Onu gemi kaptanına benzetir. Kaptanlar gemisini terk etmez ya da gemiden en son ayrılır. Ekinler boyu aşmış, hasat zamanı gelmiştir. Ürünü düşmana bırakmak istemez. Babasına “Siz döndüğünüz zaman ekmek istersiniz oğul!” demiştir. Çünkü düşmanın kovulacağından emindir. Başına gelecek en kötü şey öldürülmektir, yetmiş yaşındaki bir insana ilişmeyeceklerini umar. Sonunda düşman kovulmuş, Sait Faikler evlerine dönmüşlerdir, ama dedesi ölmüştür. Mahsule sahip çıkmış, evi eşyayı korumuş, kilerin tamamen yağmalanmasına engel olmuş, boş bırakmamıştır. “Ama kendisi bir akşam üzeri dudaklarında hepimizin adı -Ahmet, Mehmet, Fatma, Münire, Sait- göçüp gitmişti (Alemdağ'da Var Bir Yılan 1976 : 182).

Sait Faik bu öyküsünde kendisine mektup yazan okuyucu kahramanın daha sonra yaşadıklarını da yine onun yazdıklarından çıkardığı bilgilerle aktarır. Kaymakamlıktan ayrılıp Kuva-yı Milliye'ye katılan kahraman Ahmet İnel, İstiklal Harbi'nin bitmesiyle kaymakamlığa geri döner. Hastalanması üzerine izin ister, izin verilmeyince istifa etmek zorunda kalır. İyileştikten sonra yeniden kaymakamlığa dönmek için başvurduğunda kendisinden yüksek bir vesika istenmesi üzerine şunları söyler:

“... Biz memleketin mukadderatını ellerinde tutan ve onu günün birinde yabancı boyunduruğuna teslim etmekte tereddüt göstermeyen, yüksek vesikalı yüksek rütbeli insanlarla çarpışmıştık. Şimdi bile membanı nerelerden taşıdığını bilmediğimiz bir imanla meydana atılmış ve o yüksek(!) insanları yere sermiştik.” (Alemdağ'da Var Bir Yılan 1976: 182).

Sait Faik okurunun ağzından yalnız dış düşmanla değil, iç düşman olan İstanbul yönetiminin yüksek vesikalı, yüksek rütbeli insanlarıyla çarpıştığını aktarır. Bu vesika isteği onu kırmış, üzmüştür. Yazar İstiklal Harbi kahramanlarının böyle hor görülmelerine, yaşlandıklarında bile geçim derdine düşmelerine işaret eder, o da bu duruma üzülmüştür.

Sait Faik bu öyküsünde 2. Dünya Harbi ile de bir bağlantı kurar. İkinci Dünya Harbi'nde Alman işgaline uğrayan birçok milletin mukavemet kuvvetleri oluşturarak mücadele verdiklerini, bu kahramanlıklarından dolayı şeref kazandıklarını söyler. Bu konuda bizi örnek aldıklarını düşünmektedir. Çünkü Sait Faik'e göre bu mukavemet gücünü Birinci Dünya Harbi'nin bitiminde İstiklal Harbi'nde ilk oluşturan ve başkalarına da örnek olan Türkler olmuştur. Sait Faik istiladan kurtulduktan sonra o destani günleri hemen unutmamıza da esef eder. O destanın kahramanlarını unuttuğumuza üzülüğünü de yukarda söylemiştik. Sait Faik öykülerinde bunun dışında 2. Dünya Harbi'nden adını anarak söz etmemiştir.

Sait Faik Tüneldeki Çocuk kitabının ikinci öyküsü olan Önündeki Kış'ta da harbin getirdiği yokluklara, erzak sıkıntısına ve ekmeğin karneyle alınabildiğine dikkat çeker. Bu kez öykü kahramanı düzenli geliri olan bir memurdur. Soğuk, karlı ve tipili bir kış gününde sokağa çıkarken elini cebine atar, ekme karnesini cebine koyup koymadığını merak etmiştir. Eli önce paraya ve sonra ekme karnesine değer. İkisi de gereklidir. Para tek başına ekme almaya yetmemektedir. Evinde erzak kalmadığını anımsar. Ama herkesin durumu aynı değildir, zenginler her şeye ulaşırlar.

“Evinde bir damla erzak yoktu. İyi biliyordu ki, koca şehrin zenginleri, sandık sandık şekerleriyle, bulgurları, pirinçleri, odun kömürleriyle bu büyük taş evlerine kapanmışlardı. Oradan, Bodos Efendi'nin apartmanının kilerindeki sucuk kangallarından gelen yazın, Yasef Efendi'nin şeker sandığından sızan ilkbaharın, Sacit Yurtsever'in Koket apartmanının peynir tenekelerinden gelen sonbaharın farkında olsa bile, içini bedbahtlık dolduruyordu. Odasından müthiş karlı bir pazar günü sokağa fırlayan bekâr adam, ben iyi bir adamım, diye düşündü.” (Tüneldeki Çocuk 2001 : 21)

Fakirlerle zenginlerin harpte de eşit olmadıklarının altını çizen Sait Faik yine ironik tutumunun içindedir. Sacit Bey'in soyadının Yurtsever, apartmanının adının Koket olması sebepsiz değildir. Bodos Efendi, Yasef Efendi, Kevork Efendinin evinde ilkbahar, yaz hüküm sürmektedir. Bütün ürünlerin çoğul olması da onların stokla, vurgunla zenginliklerine zenginlik kattıklarını gösterir. Sait Faik'in ilk öykülerinde olduğu gibi burada da zenginlerin kötü, fakirlerin iyi olduğunun altı çizilir.

Dondurucu soğukta sokağa çıkan kahraman Napolyon'un Rusya'dan çekilirken moladaki askerleri bekleyen nöbetçilerin donuşunu hatırlayarak harbin kötülüğüne de dikkat çeker. Hem kahraman hem Sait Faik barışın yakın olduğu konusunda umutludurlar. Kahraman barışın yakın olduğunu radyodan güzel bir sestense dinlemiştir. O ses:

“ ‘Sulh, anlaşma çok yakın gözüküyor. Bütün taraflar, hemen hemen, bir karara varmışlardır. İnsanoğlunun hür günleri, mesut günleri kapımızı çalıyor. Ne galip ne mağlup vardır. Yalnız, yalnız insanoğlunun hür düşüncesi, temin edilmiş istikbali, istismarsız çalışması garanti edilmiştir. Yaşamak, sevişmek...’ diyor.” (Tüneldeki Çocuk 2001 : 22)

Barış tüm taraflara özgürlük ve mutlu günler getirecektir. Harp yalnızca tarafları değil, tüm insanlığı ve dünyayı etkilemiştir. Barışla insanoğlunun yarını, gelecek günleri güven altına alınmıştır. Sait Faik insanoğlu adına düşünür, onun mutluluğunu ister, çerçeveyi harp dışına çıkararak sömürsüz çalışmaya kadar genişletir. Yaşamak hem haktır, hem güzeldir, sevişmek de. Sait Faik ölüme karşı yaşamı savunur. Ona göre sevişmek de her anlamıyla güzeldir.

Sait Faik, Pişmanlık öyküsünde de yine ekmek ve karne meselesine değinir. Bu öykü Mahkeme Kapısı adlı kitabında yer alır. Bu kitap 1942 yılında röportajlar yaptığı döneme ait yazıları kapsar. Bir kısmı röportaj bir kısmı mahkemelerde edindiği haber ve bilgilerden oluşturulan öykülerdir.

Pişmanlık'ta karnesi ve parası olmasına rağmen bakkaldan bir ekmek alıp karne ve parasını bırakmayan ve bir kadının ihbarıyla yakalanan inşaat işçisinin yargılanması, duyduğu utanç ve pişmanlık hikâye edilir. Öykü kişisi ekmeği (ç)alıp arkadaşına verdiğinden eli boş kalmış ve inkârı kolaylaşmıştır. Polis gelince elinde ekmek olan “buyurun” diyerek ekmeği iade etmiştir. Ancak tanıklar vardır, iş mahkemeye taşınır. Hakim suçu sabit bulur ve cezasını açıklar. Sonra da iyi niyetli olduklarına inandığından tüm indirimleri uygulayarak cezasını asgari sınıra kadar indirir ve bir daha suç işlerse bu cezayı da çekeceği konusunda uyardıktan sonra tecil edip serbest bırakır. Bu mutlu son, davalı-davacı-mahkeme heyeti, herkesi memnun eder. Neticede bu da harbin getirdiği bir istenmeyen bir durumdur. Hepsi hepsi bir ekmektir, ama harp içinde bir ekmek de önemlidir.

Başka konularla birlikte, onlarla eşit olarak harbi anlatan öyküler

Bu başlık altında yer vereceğimiz öyküler tek başına harbi ele almaz. Bunlar, ele aldığı başka bir konu yanında, ona denk biçimde harbin işlendiği öykülerdir. Bu öykülerde harbin doğurduğu sorunlar, yarattığı sıkıntılar ele alınır. Mal yokluğu, mal stoklaması, karaborsa, vurgun, haksız kazanç, harp zenginlerinin türemesi, açlık, erzak ve ekmek kuyrukları, fakirlerin daha fakir zenginlerin daha zengin oluşu, ekmek bulamayanlarla evlerinde bir şeyin eksik olmadığı kesimler ve bunlar arasındaki eşitsizliğin artması işlediği sorunlar arasındadır.

Bu başlık altında Çelme, Mahpus, Ben Ne Yapayım?, Kumarbaz Hayri Efendi, On Milyonerle On Metresi, Bir Ev Sahibi, Koltuk Değnekli Adam, Rıza Milyon-er öyküleri değerlendirilmiştir.

Çelme, tek başına olmasa da harbe geniş biçimde yer veren öykülerden biridir. Öyküde kasabanın görece durumu iyi olan, memur tabakasının kadınlarının teferrüç (gezinti) için eski bir değirmenin olduğu yere pikniğe gitmeleri anlatılır. Yiyecek sepetlerinden bir kısmını total bir asker olan emirber (emir eri) taşımaktadır. Bu kadınlar, değirmende kasabanın un öğütmeye gelmiş diğer kadınlarıyla karşılaşır. Kadınlardan biri emirbere çelme takınca elindeki yiyecek sepeti fırlar, yiyecekler saçılır, kadınlar bu sepetten saçılan dolma ve diğer yemekleri yağmalarlar.

Öyküde doğanın kucağında bir cennet arayan, mesut insanlar görmek isteyen anlatıcı bunları görememiştir. Oysa o, güzel şeyler anlatmak istemektedir. Ancak harpler, deliler, açlar, çocuklar onu bu yeryüzü cennetinden uzaklaştırır.

“Bırakın beni harpler... Kadınlar... Çocuklar... Açlar... Deliler. Yürümek Şoseden ayrılan yoldan bir cennete doğru yürümeye bırakın.” (Şahmerdan 2001 : 16)

Yolda bir jandarmayla konuşur, in cin olmayan yerde onun ne(yi) beklediğini merak edip sorar. Asker uzakta boyası solmuş, “iskambilden yapılmışa benzeyen” “karakol kulübesini” işaret eder. Anlatıcı, Seferberlik yıllarına gider ve bazı şeyleri hatırlar.

“Seferberlikteydi. Kasaba ne müthişti yarabbi! Fırınların önünü bugün hatırlamıyor gibiyim. Ömrüm oldukça da hatırlamamaya çalışacağım. Bununla birlikte mesut insanlar yok değildi. İnsan başkalarının aç, perişan olduğu günlerde nasıl mesut olur dememeli. Öyle bir olur ki. Öyle de bir olmayabilir ki...” (Şahmerdan 2001 : 18).

Harp her zaman insanları ikiye ayırır ve eşitsizlikleri pekiştirir. Fırınların önünde ekmeğe kuyrukları oluşur. Ekmeği zor bulanlar olduğu gibi daha iyi yaşayanlar da vardır. Bu yüzden doğal olarak harp insanları endişelendirip korkutur. Harbin patlayıp patlamayacağı, yakına gelip gelmeyeceği düşünülür.

“Basık tavanlı, tütmüş sobası, pis cigara dumanlarıyla dolu bir kahvede insanlar toplanmışlardır. Taşmış sulardan vergiyi verememiş, mandasını satmış, harbin bize gelip gelmeyeceğinden, boku bokuna adam öldürmekten,

sıtmalıdan bahsediyorlardır. Köşede içi karmakarışık bir adam oturuyordu. Bir başkasının hesabına, bir zengin hesabına otuz sene askerlik etmiştir, ötekinin çocuğu Çanakkale'de ölmüştür. Bu al delikanlı yakın harpte süpürülecek.” (Şahmerdan 2001 : 16)

Bu satırlarda halkın durumu ortaya serilir. Fakirlerin yaşayacağı zorluklar sayılır. Kahraman, zenginler hesabına otuz yıl askerlik yapmıştır. Şimdi işin ucunda gençlerin ölümü de vardır. Dün pisi pisine ölmüşler, bugün de öleceklerdir.

Bu koşullarda bile mesut olanlar vardır, olmayanlar da. Çelme öyküsünde yazar mesut insanları anlatmak ister, anlatır. Aynı zamanda diğerlerini de. İsteyen istediğini görür. Bu öykü “halkı askerlikten soğutma” iddiasıyla dava konusu olur. Öykü ve yazarı yargılanır, beraat eder (Sönmez 2007: 30). Bu yargılanmada fakirler ve onların dertlerinin anlatılması da etkili olmuştur. Askerlik eden de ölen de fakirlerdir. Sait Faik, fark ettirmeden suya sabuna dokunur, toplumsal hayattan kopmaz.

Mahpus öyküsünde Sait Faik harp konusuna dolaylı olarak girer. Bir yarısıyla öykü mahpus Ahmet'in aşk öyküsüdür. Kasabada büyük bir kalabalık toplanmış, hapisten çıkacak Ahmet'i almaya gelmişlerdir. Ahmet dürüst bir gençtir. Kaçırdığı Ayşe'ye dokunmamış, onun başkasını sevdiğini söylemesi üzerine köyüne geri götürmüştür. Ailesi tarafından dışlanıp horlanan Ayşe kasabaya kaçıp, ev işleten Saniye Hanım'ın eline düşer. Sevip evlenmek istediği zengin ama vefasız, karakersiz, korkak Mürteza Bey onun kıızlığını 10 liraya satın alır. Ahmet ise kirletilen Ayşe'yi bulur ve ona nikâh yapar. Mürteza Bey'i ve babasını öldürür. Hapse bu yüzden düşmüştür. Şimdi hapisten çıkacaktır ve tüm köy onu almaya gelmiştir. Hapishane önünde toplanan büyük kalabalık nedeniyle yirmi yıl öncesinin mütareke günleri hatırlanır. Çünkü kasaba mütarekenin sadece o gününde bu kadar kalabalık olmuştur. Sait Faik aslında bir aşk öyküsünü anlatır ve kalabalık açısından bir karşılaştırma yaparken harp ele alınmış olur.

“Şehrin o zamanki vaziyeti garipti. Milli ordular teşekkül etmemişti. Şehri bir gün halife kuvvetleri, bir gün Yunanlılar, daha ertesi gün ise Çerkes Etem kuvvetleri işgal ediyordu. İstanbul'a yakın olduğu için şehirden zenginler kaçmıştı, lakin fakir fukara kalmıştır denebilir. Fakat gelen çapulcu kuvvetler ne var ne yok süpürüyor, daha olmazsa ağaçlara insan asıyordu.” (Şahmerdan 2001 : 34-35)

Millî ordunun oluşturulması sırasında bir boşluk doğmuş ve ortalığı bir kaos kaplamıştır. Şehir her gün bir başka tarafın eline geçer. Şehirde kurulan milis kuvvetleri de şehri sömürür. Bunun üzerine köylüler ellerine geçen nacak, kasatura gibi ateşsiz silahlarla, Kırım Harbi'nden kalma tüfeklerle kasabaya sahip çıkarlar. Eşraf ve tüccar da mali olarak kasabayı sömürürler. Üretilen malı ucuza kapatıp kozayı eksik tartarlar. Bunu bilmelerine rağmen köylüler kasabayı ve dolayısıyla onları da korurlar. Çerkez Etem, Halife kuvvetleri, Yunanlılar, talan yapan milisler de kasabaya sokulmaz. Sait Faik aslında kalabalığı anlatmak istemiş, bir karşılaştırma ögesi olarak harbe değinmiştir, ama anlatılanlar harpte yaşananlar, harbin getirdikleridir. Bu durum ülkenin pek çok yerinde yaşanmış, son derece ağır sonuçlar doğurmuş, acılar, zulümler, kıyımlar, ölümler yaşanmıştır.

Ben ne Yapayım? adlı öyküde Sait Faik yine harbe değinir. Öykünün başlığındaki soruya yanıt arayan Sait Faik geçimini nasıl bir iş yaparak sürdüreceğini düşünür. Yazılarıyla hayatını sürdürmeye çalışan Sait Faik elinden başka bir iş gelmeyeceğine inanır, ancak yazıyla da geçim sağlamak epeyce zordur. Geçinmek için birkaç yıl önce babasının kendisine açtığı bir dükkânda ticareti denemesini ve aldatılıp batışını hatırlar (Üstün 2023: 68). Öykü ticaretin bir boyutuna işaret eder. Bu boyutta çokça mal almak, bekletmek, stoklamak, malın fiyatlanmasını bekleme gibi hususlara değinilir. Bu işin ucu harp zamanlarında istifçiliğe, vurgunculuğa, karaborsaya gider. Sait Faik'in ticarete girdiği yıllarda savaş yoktur. Babasının eski bir tanıdığı geçmişte onunla ortak iş yapmış ve ama batırmıştır. Yalvarıcı bir mektup yazarak kendisine yardım etmesini ve namusuyla çalışıp itibarını kazanmak istediğini bildirir. Babası sermaye koyar ve işe başlarlar.

“Firmamızı kararlaştırdık. Sermayeyi peder düzdü. İşe başladık. O zamanlar daha ortalıkta harp gürültüsü olmadığı için elli çuval fasulyeyi ekimde aldık, aralıkta satacaktık. Bu arada da yumurta alıyor, patates alıp satıyorduk. Ben yazıhane gibi bir yerde otururdum. O dışarıda, hiç ardı arası kesilmeyen, çoğu sefil, Yahudi kıyafetli adamlarla pazarlıktaydı.” (Şahmerdan 2001 : 145)

Genç ve acemi tüccar Sait Faik ne yaptıklarını anlamaz. “Fasulyeler arttı mı” dediğinde “bir gram oynamadı” yanıtını alır. Bir gün yukarı çıkıp fasulye çuvallarının üzerine düşünce farklı bir ses duyar. Meğer uyanık ortağı fasulyeleri satıp ceviz stoklamıştır çuvalarda. Babasına olayı anlattıktan bir gün sonra adam ortadan kaybolur. O adamı bir daha görmemişlerdir, ama ortalık onun gibilerle dolmuştur. Sait Faik o bahar olanları korkunç olarak

niteler, çünkü ortalık vurguncudan, istifçiden, karaborsacıdan geçilmez olmuştur.

“O bahar içinde hatırlıyorum ki, o civarda insanlar korkunç şeylerdi. Garip gözleri vardı. Sabah sabah damlıyorlar, nasıl kazık atacağız birisine diye fırıl fırıl, yalnız hamallarla çuvalların gezindiği sokaklarda dolaşıyorlardı. Bütün mesele bir yere mal yığmaktı. Bütün mesele ötekini kafese koymaktı. Zamanlar normaldi ama, bir normal zamanda da onlar, anormal zamanlar için pişiyorlar, sanki bugünü bekliyorlardı.” (Şahmerdan 2001 : 146)

Bunları yapanlar ne yazık ki kendinden başkasını düşünmeyen insanlardır. Sait Faik bu kötü insanlardan yakınır, onları ıslah etmenin güç olduğunu düşünür. Artık yazı yazmaktan vazgeçecektir. İnsanları bu vurgunculardan korumak için, iyi niyetle mal stoklayacaktır. Böyle dürüst tüccarlara acil ihtiyaç vardır. Karşılaştığı bir arkadaşı memuriyetten atılmış, ticarete başlamıştır. Sağlığını, iyi yürekliliğini yitirmemiş gibi duran bu arkadaş da sırrını, nasıl vurguncu olduğunu ifşa eder.

“-Ne yapayım, ne yapayım? Allah aşkına söyle öleyim mi? Altı yüz lira buldum, bugün yedi bin liram var.” (Şahmerdan 2001 : 147)

Şimdi ise harp gelmiştir, kötü tüccarlar bundan istifade ederler. Sait Faik de öyküsünü “Ben ne yapayım?” diye sorup ona bir yanıt vererek bitirir. Sait Faik öykünün başında ne yapacağını düşünmekteydi. Elinde bir mesleği yoktu. Tek yapabildiği yazı yazmaktı. Ticarete başarılı olamadığından yine yazıyla ilgili bir iş yapabiliirdi. Örneğin harbi atlatıp kütüphane açmayı, iyi kitaplar basan bir matbaacı olmayı tasarlar. Böyle giderse elindeki babadan kalma birkaç parçayı da yitirecektir. “Bulgur mu alayım?” diye sorar, ama bunu yapamayacağını bilmektedir. İronik bir tutuma girer. Onun yapacağı şey şimdi olduğu gibi bu kötü insanları öyküleriyle ifşa etmek olacaktır. Bunu da yapmış olur.

Kumarbaz Hayri Efendi öyküsünün kahramanı iyi ve faydalı bir vatandaş olmayı düşünen bunu iç dünyasında tartışan Koca Mustafapaşa’da bir evde annesiyle yaşayan kendi halinde biridir. Tek işi kumar oynamak ve hayaller kurmaktır. Harp bu öyküde onun yaşamını değiştiren bir hayal olarak girer.

“Günler, şu son harpten evvel uzun uzun böyle geçmişti. Harp başlangıcında annesi ölmüştü. Hayri haftalarca kumar oynamadı. Çok sevdiği annesinin ölümü onu pek sarsmıştı. Elini kâğıda sürmek istemiyordu. İşte bu sırada onu teselli eden eski bir arkadaşı oldu. Arkadaşı ecza mektebini o sene bitirmişti. Günlerce beraber gezdiler. Sonunda Hayri, Fatih’teki evi sattı.

Eczacı arkadaşı ile birtakım işlere giriştiler. Bu işler aylarca sürdü. Bu aylar zarfında Hayri'nin oynadığı kumar, kumar değildir.” (Havuz Başı 2001: 20)

Hayri bu sürede faydalı adam olmuş, reçete ilaç peşine düşmüş, eczacılık mektebini bitirmiş, zengin olmuş, hallice biriyle evlenmiş ve adı da Hayri Aspin'e dönüşmüştür. Artık büyük kumar oynamaktadır. Fakat bunların hiçbiri yaşamında gerçekten olmamıştır. Sadece (öyküde) hayal dünyasında olmuştur. Hayri olanları anlatır. Her şey harbe bağlı olarak gelişmiştir.

“İşte kardeşim! Valde harp başlarken öldü. Ben P.C.N.'de iken bir eczacı arkadaşım vardı. O günlerde beni çok teselli etti. Hiçbiriniz ortada yoksunuz. Allah razı olsun çocuktan. Sözü'nü dinleseydim bugün milyonerdim.” (Havuz Başı 2001: 22)

Hayri düşlediklerini, eczacı mektebini bitirip paşa kızı alabileceğini anlatır. Yaptım diye anlattıklarını yapmadığını itiraf eder.

“Çocuk çok zorladı. “Gel” dedi, “satalım şu evi. Almanya'dan değil dünyanın hiçbir yerinden Türkiye'ye zerre ilaç gelmeyecek. Toplayalım şu müstahzarları! 100 lira 1000 olacak, 1000 10 bin. Bu böyle sürüp gidecek. Zengin olacağız Hayri. Ben seni severim, etme...” Yapamadım anam, yapamadım Allah beni kahretsin! Yapamadım.” (Havuz Başı 2001: 23)

Bu satırlar harbin sonuçlarından birine dikkat çekiyor. Harp genellikle kötü durumlara neden olsa da bazıları için iyi sonuçlara yol açar. Hayri bir tür karaborcası, fırsatçı olsaydı kendini kurtaracak, zengin olacak, sonra da diğer düşledikleri gerçekleşecekti. Hayri iyi, dürüst ve faydalı insan olmayı seçer. Küçük çapta, başkasına zararı (kendine de) olmayan bir kumarbaz olur, zengin olmayı seçmez. Daha önce isteyip de alamadığı Darphane katibinin eli bayraklı kızıyla evlenir, iki çocuğu olur. Karısı da onun kumarbazlığından gocunmaz, neredeyse gurur duyar.

Bir Ev Sahibi öyküsünün kahramanı Recai Bey uzun süredir kahvede görülmez. Recai Bey, bunun nedeninin hapse girmesi olduğunu söyler. Hapse girmesinin nedeni ise 14 liraya kiraya verdikleri sekiz odalı evin kiracıları ile olan anlaşmazlık ve harbin başlamasıdır. Recai Bey ve dul ablası geçim sıkıntısına düşerler. Harpler herkesi olumsuz etkilediği gibi hayatları da değiştirir. Recai Bey elli yıllık ömründe pek çok harp görmüştür.

“Harpatladı. Patlar a beyefendi? Her zaman düğün bayram olup kestane fişeği patlamaz a, gün olur, harp de patlar. Şu kısacık elli yıllık ömrüm içinde beş harp patladı beyefendi. Beş harp! Tövbe! Kaç beş, Trablus'u unuttuk Altı harp beyefendi dile kolay.

Harbin ilk senesi, ha bugün bitecek ha yarın, dedik, bekledik. Beklerken bir de baktık ki, aman! Bizim 60 lira aylıkla 24 lira ev kirası ele geçmemiş gibi oluyor. Hemşire sıkıntıda ben darda. Bir müddet -Allah sizi inandırsın- birbirimize bakıştık. Zaman geldi, kuru fasulye pişirebilmek için eskiden ağız ağıza dolu kileri aran taran ettik. Fare düşse yağ bala düşen kilerimiz, biz düşsek kafamız yarılacaktı.” (Havuz Başı 2001 : 37-38)

Bu sonuç üzerine abla isyan eder, evleneceğini kendisini evden atacağını söyler. Kiradaki evde yatıp kalkmasını ister. Recai kızıp gücenerek kiracıya gider, bir odada kalmak istediğini söyler. Kiracılar bunu kabul etmez, “Bir oda tut” derler. Harbin de etkisiyle bir oda kirası 40-50 lira olmuştur. Harp darlık, mal yokluğu, geçim sıkıntısı ve karaborsa yaratmıştır. Bazı insanlar vurgun yerken bazıları vurgun vururlar. Baba dostu yapı ustası Kırkor Efendi evi boşalttırır, ama bu Recai Bey’in on bir ayına mal olmuştur. Kırkor Efendi eski evi dört daireli bir apartmana çevirtir. Buradan para ve hapis cezası almışlar, ama zengin de olmuşlardır. Tüm masraflardan sonra ayda 960 liralık kira gelirine kavuşurlar. Bir çeşit harp zenginidirler artık. Harp önce onları sıkımsı, üzümü; sonra sevindirmiştir. Yalnız bu olanlarda Recai Bey’in bir dahli ve kusuru yoktur. Vurguncu olmak gibi bir arzu ve çabası olmadığı gibi bedel de ödemiş “ehl-i namus” bir insandır. Yazar bu noktanın altını çizer. Bu mizahi öyküde pek çok şey o ve ablası dışında gelişir, onlar etken olmaktan çok edilgen durumdadırlar. Bu da hayatın ve harbin onları getirdiği yerdir.

On Milyonerle On Metresi ticaretle uğraşan ve harp esnasında karaborsa, vurgun yaparak milyoner olan on kişinin işlerini mutemetlerine teslim edip bir çiftliğe çekilmeleri ile oradaki serbest yaşamları ve sonunda hemen hepsinin cüzama yakalanarak tekrar kente dönüşlerinin hikâyesidir. Kentin her türlü kirinden, pisliğinden, sefaletinden, sürü gibi yaşayan guruhundan, sürü göreneğinden ve harp gürültülerinden kurtulma amacındadırlar. Sait Faik bu öyküde harbin fenalıklarına, özellikle karaborsaya, haksız kazanca ve bu yolla zenginleşmeye dikkat çeker. Bu yolu izleyen insanlar zenginleşme uğruna ceza alıp hapis yatmaktan çekinmezler ve bu durum da itiraz görmez, neredeyse normal karşılanır. Öykünün başı birebir bu durumu aktarır. Her şey bozulmuş, her şey yozlaşmıştır. En çok da insanlar.

“On milyonerle on metresi şehrin sefaletinden, hastalığından şikâyetinden bıkmış usanmışlardı. Dünyada harp vardı. Yoksa kirişi ecnebi memleketlere kırmak mümkündü.

Harp başlamadan evvel birinin kumaş mağazası, ötekinin meşin köselesi; berikinin ayakkabı için tahta çivisi, potin bağı, bir başkasının diş fırçası, tarağı, jileti; bir ötekisin de kâğıdı, çinkosu, kalayı, hırdavat eşyası vardı. Üç senede milyoner oluvermişlerdi.

Şehir en küçüğünden en büyüğüne kadar haksız para kazanmayı ayıp saymıyordu. Kanunlar ceza verse bile, hapis yatıp mapushaneden paralı çıkanlara, şöyle deniyordu.

Geçmiş olsun, efendim! Vallahi pek üzüldük! Bu zamanda kim yapmıyordu ki; nihayet efendim, bu bir zaruri ihtiyaç maddesi değildi ki...

-Değil mi efendim?" (Havuz Başı 2001 : 55)

Sait Faik zaman zaman öykülerinde ironik bir anlatım tutturur. Bir mizah da yaratmış olur. Trajik durumları alayla anlatır, biraz da gülümseterek çelişkileri sunar. Öykünün on isimsiz kahramanının yaptıkları işlerin çoğu kayda değer şeyler değildir ve ona uygun sözcüklerle karşılanmıştır. Potin bağı, diş fırçası, tarak, jilet ... gibi. Bu önemsiz şeylerin ticareti ve üç yıl süren savaşa dayanarak zengin olmuşlardır. Karaborsayla, haksız kazançla zengin olmak ayıplanan bir durum olmaktan çıkmıştır. Hatta yasak ve suç olan bu işler nedeniyle ceza alanlar bile hoşgörüyü karşılanır olmuştur. Anormal olan normalleşmiş ve doğal hâle gelmiştir.

"İşlerini, kimseyi taciz etmeden, usturuflu, icap edene yardım ederek, hediyeler takdim ederek (...)" gören bu on karaborsacı hapis yatmadıkları gibi sorgu suale de tabi tutulmamışlardır (Havuz Başı 2001: 55). Bu muhtekirler bir partide 3000 değil 30.000 vururlar. Harp her şeyi normalleştirmiştir. Öyküde on karaborsacı nitelemesi de tekrar edilir. Sait Faik başka öykülerinde de en çok karaborsaya dikkat çeker. Harp denince akla ilk önce karaborsa gelmektedir.

Sait Faik, 1942'de Haber gazetesi adına haber yazıları yazar. Bu yazılar da röportajlarının bazıları gibi öykü özelliği gösterirler. Bilgi yayınevi bu yazıları Mahkeme Kapısı'nda bir araya getirmiştir (Sönmez 2007: 130, 163). Koltuk Değnekli Adam da bunlardan biridir. İçkici ve huysuz biri olan koltuk değnekli adam Hasan, erzak dağıtma görevi verilen Bakkal Ali'nin erzak dağıtmasına engel olur. Çağrılan polise ve halka küfürler ettiği için mahkemeye düşer. Öyküde doğrudan harpten söz edilmez, ama Hasan'ı mahkemeye çıkaran şey harbin yarattığı yokluk ve sıkıntıdır. Mal ve yiyecek darlığı nedeniyle bakkallar belediye tarafından erzak dağıtımıyla görevlendirirler.

“Bakkal Ali’nin dükkânının önü mahşerden bir numune. Kimler yok. Pembe Hanım, Ayşe Hanım, mütekit Rıza Bey, Osman Pehlivan, Recep Dayı, Bay Murtaza İçel ve gayrihüm... O gün erzak dağıtılıyor. Parasız zannetmeyin. Bakkal Ali ne o kadar zengin, ne de bu kadar cömert. Yani belediye erzak tevzi yeri. Parasıyla ama, Bodos Ağa gibi vurgun vurmada dağıtıyor. Dükkânın kepenkleri yarı inik, millet birbirini itiyor. Bağrıışmalar, gürültüler, akıl verenler...” (Tüneldeki Çocuk 2001: 138)

Mal kıtlığı nedeniyle parasıyla dağıtılan bulgur, pirinç gibi erzağı almak için aralarında işportacı, emekli, ev hanımlarının bulunduğu halk birbirini yer. Hasan erzak dağıtımını engelleyince arbede ve nizah çıkar. Bu olaylar ve mahkeme safhası da komik unsurlarla yansıtılır. Olayların çıkış nedeni ise temel ihtiyaç mallarının bile erişilmez hale gelmesidir. Fırın önünde olduğu gibi bakkal önlerinde de kuyruklar oluşur. Belediye halka ulaşma noktasında bakkallardan yararlanır. Burada belediyenin malını dağıtırken bile vurgun vuranlara dikkat çekilir. Bakkal Ali, çıkarsız, kârsız bu işi yaparken Bodos Ağalar da bu aracılıktan kazanç sağlarlar. Sait Faik en çok karaborsacı ve vurgunculara kızıdır. Başka öykülerinde de bu husus üzerinde durur.

Sait Faik’in öyküleri yalnız bir meseleyle sınırlı değildir. İç içe geçmiş bazı meseleleri farklı boyutlarıyla, ama onları birbirine bağlayarak ele alır. Rıza Milyor-er de böyle öykülerindendir. Bir yanıla uyurgezer Rıza Efendi’nin tek başına İstanbul’a gelişi ve kaldığı otelin penceresinden düşerek ölümünü anlatır. Rıza 16 yıl önce babası tarafından doktora getirildiğinde İstanbul’da öldüğü otele yakın bir otelde kalmıştır. Rıza askerde geceleri kendi kendine konuşup başkalarının yataklarına oturmaktadır. Hastalığından kuşkulunıp babasına durumu söyleyen askerlik şubesi doktorudur. Askerlik sonrası babası onu İstanbul’da doktora getirdiğinde teşhis konur. Baba kendine göre bir çözüm bulur ve onu “tek gözüyle” uyuyan bir kadınla evlendirir. Kadın sürekli bacağını Rıza Efendinin “oyluğuna” koyarak uyur. Bunun sonucu Rıza Efendi 15 yıl uykusunda gezmez. Karısının ısrarlarına rağmen ilk kez tek başına yatınca uykusunda gezer ve pencereden düşerek ölür.

Öykünün diğer boyutunda başka şeyler vardır. Bunların biri harp ve harbin getirdiği sonuçlardır. Rıza Efendi hayallerince zengin, para harcamada cimri denecek kadar tutumludur. En önemli arzusu da milyoner olmaktır. Milyoner olması ise harbe bağlıdır. Fukara bir adam değildir. Babası ona kasabada bir ev, bir dükkân, sulu, verimli üç yüz dönüm tarla bırakmıştır, ama o milyoner olmak için âdeta harbi bekler.

“Soğan... Kaç bin kilo soğanı vardı? Patates, sarımsağı, yulafı, arpası, mısırı?.. Onar kuruş üste koy... Bir hesapladı. Bir patlak verseydi harp... milyonerdi. Rıza Efendinin gayesi buydu.” (Alemdağ'da Var Bir Yılan 1976 : 51)

Rıza Milyoner harp vurguncusu ve buna bağlı olarak milyoner olmak ister. Harp bunun için bir fırsat yaratacaktır. Harp patlamamış, ama Rıza Efendi'yi zengin edecek başka şeyler olmuştur. Tarlasının olduğu yere şeker fabrikası yapılacağından tarlasını dönümü bin liradan satar ve üç yüz bin liraya kavuşur. Bunu beş yüze çıkarmak için gayret eder, daha da cimrileşir. Bu arada piyangodan altmış bin lira çıkar. Milyon sözcüğü onu mest eder. Üç yüz lira harcaayıp Karagözoğlu olan soyadını Milyoner olarak değiştirip dükkânının kapısına Rıza Milyoner levhasını asar. Henüz serveti milyona ulaşmamıştır, yine harp çıkmasını bekler.

“Bir harp çıksa iş tamamdı. O zaman gösterecekti onu sarakaya alanlara. Kilo başına on kuruş bile çoktu. Sekiz kuruşa iş tamamdı. Milyonerdi.” (Alemdağ'da Var Bir Yılan 1976 : 52)

En büyük hayalinin peşinde koşarken içinden bir ses ona harp yüzünden kaybedeceklerini de hatırlatır. Harbin getirdikleri olduğu gibi götürcekleri de vardır.

“Bir ses: ‘Oğlunu askere alırlar.’ Bir başkası: ‘Şimdiki zamanda bir bomba ne milyon bırakır, ne er, ne ev, ne de yaylada köşk Rıza Efendi! Rıza Efendi!’ diye haykırdı (Alemdağ'da Var Bir Yılan 1976 : 52).

Bu sesler ve söyledikleri kendisini elbette rahatsız edip kararsızlığa sevk eder. Harp çıksın mı çıkmasın mı karar veremez, içi daralır eğlenmek için Beyoğlu'na çıkmayı düşünür, o konuda da kararsız kalır.

“Gideyim mi gitmeyeyim mi karar veremedim, patatese kilo başına beş kuruş daha bindirdi. Kafasındaki harp ihtimali ile beraber şuna buna yaptığı zamlarla çifte milyoner oldu. Harp çıksın mı çıkmasın mı?.. Çıkarsa milyoner olacaktı ama ya erkek evlât? Tıpkı kendisine benzeyen karayağız erkek evlât elden gitmiş, yayladaki aş boyalı ev gitmese bile kazadaki helâ kokulu, saç sobalı, halılı sedirli, bahçesi erik ağaçlı, asmalı ev yıkılmış, karı nalları dikmiş... Milyon damada kaldıktan sonra paranın kıymeti yoktu.” (Alemdağ'da Var Bir Yılan 1976 : 53).

Para, mal hatta kendi varlığından bile kuşkuya düşer. Milyoner olma arzusu, bu yolda yaptıkları anlamını yitirir, yine içi daralır, ama sonunda

bu arzu baskın gelir, sonucun bir yazgı olduğuna bağlanarak içini rahatlatır. Para kazanmayı seçer. “Patates on kuruş artsın da isterse harp çıksın” der. Parayı mala yatırmak amacıyla biraz altın almaya karar vererek yatmaya çıkar. Bütün bu stres onu uykusundan edip on altı yıl sonra gece yürütür ve camdan düşerek ölür.

Harp konusunun sınırlı olarak ve dolaylı ele alındığı öyküler

Bir Define Arayıcısı adlı öykünün kahramanı Fındık Ali'dir. Kısa boyundan dolayı Fındık lakabı takılan Ali sonunda bir küçük kayık alıp yarı keyif yarı kazanç için balıkçı olmuştur. Daha önce pek çok işte çalışmıştır. Harbiye mektebinden kovulmuş, İttihatçılara karışmış, Arifiye'de istasyon müdürü olmuş, Galata'da külhanbeyilik yapmış, Burgaz Adasında bir köşkte kendine göre kahyalık başkalarına göre uşaklık yapmıştır. Kahve işleyen, boylu boslu, güzel olmayan, serbest davranan Sultana'yla evlidir. Karısını döven, iki günde bir galon şarap bitiren ve çok keyifli olduğu zamanlarda ender olarak nargile içen biridir.

Öykü Fındık Ali'nin hikâyesidir. Öyküye, harp mütareke ve bu yıllarda Ali'nin İngilizlerce bir yere kapatılmasıyla girer. Ali Anadolu'ya adam kaçırmakla suçlanmaktadır.

“Mütarekede beni İngilizler bir yere kapadılar. Pestilimi çıkardılar. Sonra da her akşam şarap verirlerdi. Çekerdim kafayı güya Anadolu'ya adam kaçırmışım. Kaçırmadım da değil, ha! Silah bile kaçırdık, ama sarı altınsız iş yapmadım. Hayretmedi onlarda ya, neyse! (Şahmerdan 2001 : 44-45)

Harp konusu Ali'nin kişiliğine uygun olarak para kazanmak aracı olarak öyküye girer. Ali para kazanmak uğruna her türlü kötü işi yapmaktan çekinmemiştir. Ali'nin bundan sonraki yaşamını yazar anlatıcı ve karısı Sultana'nın diyaloglarıyla öğreniriz. Ali'ye göre namuslu karısı aslında genç, dinç erkeklere düşkündür. Bir gün Ali onu yakalar, hiçbir şey söylemez, uzun uzun karısı Sultana'nın gözlerine bakar ve kayığına binerek kaybolur. Hayırsız Ada'ya gitmiştir. Yedi yıl gelmez. Orada define bulunduğu rivayeti etrafa yayılır. Sultana da buna kapılarak adaya gider. Adada Ali'ye işkence yapıp definenin yerini öğrenmek isteyen bir grup vardır. Ali direnir, adamların çoğu bir şey öğrenemeyince giderler. Biri kalır ve definenin yerini söyler. Harabeye girerler, onları takip eden Sultana adamın yalnız çıktığını, içeri girince de Ali'nin kalbinden bıçaklanmış cesedini görür.

Francala mı, Ekmek mi? öyküsünün kahramanı Ahmet Recai Efendi Çanakkale’de kolunu kaybetmiş bir ihtiyat zabitidir. Üsküdar’da tütün ve gazete bayiliği yapmaktadır. Öyküde asıl kahraman değildir. Harp bir kolunu götürmüştür. Harp onun durumunu belirleyen bir öge olarak öyküde yer alır. Başkaca bir işlevi yoktur.

Öykü kimsesiz Ahmet’in çalışıp biraz para kazandığında bile çok istediği Francala ekmeği düşünüp, arzu etmesine rağmen bir türlü alamayışına ilişkindir. Bir de diğer çocuklar gibi güzel giysiler giymek ister. Ahmet bir gün Recai Efendi’den bir piyango almayı düşünür. Çıkarsa 10 kuruşluk francalay 5 kuruşluk kaşarla yiyecektir. Bu onun hayalidir. Aldığı bilete ikramiye çıkar, parayı cami avlusunda bir yere saklar. Bir hayali de yeni ve güzel bir elbise sahibi olmaktır. Cami avlusunda elbise hayaline kavuşmuş gibi soyunur. Ahmet kendini ve aklını kaybeder, hastanede yatar, düzelip çıkar, ama parasını nereye sakladığını hatırlamaz. Yine bir ekmeğe muhtaç olmuştur. Recai Efendi ona her akşam bir francala alıp yedirir.

Krallık öyküsünde harp iki satırla yer alır. İki çocuklu fakir balıkçı Ali Rıza’ya harp olacak derler. O da “Olsun be demiştir”, ama bu, fakirin hasırına mal olmuştur. Yolda rastladığı balıkçı bir dostu, onun elindeki hasırı görüp geçmişteki sözlerini takılarak hatırlatınca fena halde canı sıkılır.

“Eski hasırı bu yüzden yaktığı için balıkçının sözüne fena halde canı sıkılmıştı.

Bir akşam sarhoştı. Geçen seneydi galiba;

-Harp olacak, Ali Rıza, demişlerdi.

-Olsun be, demişti, yanacak hasırım yok ya dünyada. Yaş da altmış, vız gelir. İsterse dünya yansın!

Eve geldikten sonra kirli, emektar, yukarıdaki gazinodan aşırma hasır bacaklarına dolaşmıştı. Oracıkta, gecenin içinde, bekçi düdüklerinin birbirine seslendiği rüzgârlı gece içinde mahalleyi ateşe verecek şekilde, eski hasıra bir iki damla gaz döküp bodrumun önünde yakmıştı. Alevin harlı zamanında, gâvurların ırımsız bayramında yaptıkları gibi, alevin bir tarafından öteki tarafına zıp zıp sıçramıştı.” (Şahmerdan 2002 : 68-69)

Ali Rıza evini taşımaktadır. Tüm eşyası o hasıra sardığı birkaç parçadan ibarettir. Bu sırada arkadaşı onu görüp takılmıştır ve bu eski olayı hatırlamasına vesile olmuştur.

Alt Kamara öyküsünde de harp geçmişten bir hatıra olarak anımsanır. İki yolcudan 65 yaşında olanı emekli maaşını almak için şehre inmiş, hediye paketleriyle evine dönmektedir. Vapurun alt kamarasındaki gence ailesinden, geçmişinden söz eder. Bu arada Çanakkale'den söz edilir.

“Genci uyku bastırıyor, ihtiyar son memuriyetinden Çanakkale'ye Çanakkale'den Ankara'ya atlıyordu. (...)

Yatan ve yalnız kalan adama oğlu Nurettin'i, kızı Kevser'i, Çanakkale'deki siper muharebesini, madalyayı, Ankara'daki memuriyetini, Mahmutpaşa'yı ve damatlarını bırakmıştı. Yatan adam Kınalıada'da akşam güneşinin içinde kuleli bir ev görüyordu.” (Şahmerdan 2001 : 90-91)

Görünen ev yaşlı adamın evidir. Yaşlı, yalnız ve unutulmuş adam evinde anılarına dalmıştır.

Ketenhelvacı adlı öyküsünde Sait Faik, İstanbul'dan yaşadığı köye (Ada'ya) vapurla gelip ketenhelva satan ketenhelvacı'yı anlatır. Boynuna astığı, içinde bir kilo mal olan kutusuyla kınnapla bağlanmış eski ayakkabılarıyla “Vay ne güzel ketenhelvam!” diyerek zaman zaman da bir şair gibi şiirler düzerek dolaşan ketenhelvacı, ona göre bir masal kahramanıdır. Çikolatanın çocukların gündemine girdiği bir tarihte ketenhelva satarak nasıl geçineceğini düşünüp sorgular. Yıl 1942'dir, öykü bu tarihe vurgu yapılarak başlar ve yine öyle bitirilir. Harbin hüküm sürdüğü “bedbaht” yıllardır ve vurgunculuk alıp yürümüştür. Sait Faik öyküde ketenhelvacıyı anlatır, ama harp içinde olduğundan yaşam olumsuz etkilenmiştir. Bir yanda ketenhelvacı, ancak 5 kuruşluk gaz alabilen halk, bir yanda harp zenginleri vardır. Bu ortamda bir ketenhelvacının varlığı Sait Faik'i şaşırtır ve onun hikâyesinin peşine düşer.

“1942 senesinde 12.5'luk kundura yaldızı kutusunu 125 kuruşa satan ‘Kevork Efendi’nin yanı başında bir ketenhelvacının yaşaması ne garip şey! O İstanbul’daki, senelerce, kocaman dükkân sahipleri; birçoğu memur insan kalabalığına bir tek muhabbet nişanesi taşımadan zengin olmuşlardır. Fakat doymamışlardır. Bir lamba şişesinden yüzde yüz kâr, bir makaradan elli bin lira yapmak usulünü öğrenmişlerdir.” (Tüneldeki Çocuk 2001 : 16)

Harp bazı malların yokluğuna yol açar. Bu yokluk vurguncuların kâr hırsından doğmaktadır. Her gün zam yapmaya utanmazlar. 7 liralık ayakkabı 37 lira olur. 30 kuruşluk mal 3 lira. Üç lira verilirse de istenildiği kadar bulunabilir. Bir yandan yaşanan bu gerçeklere işaret eden Sait Faik bir yandan ketenhelvacının azıcık kazancıyla nasıl geçindiğine şaşar. 1942

yılında gazeteler vurgun haberleriyle dolup taşarken bir ketenhelvacının varlığı Sait Faik'i adeta bir masal ülkesine sürükler, ama masallardaki gibi mutlu bir son yoktur. “Kahrolsun masallar” diyen Sait Faik bu öyküsünde de küçük insanların ve halkın geçim derdi ile onları soyan çok kızdığı harp zenginlerini eleştirir.

Kaşıkadasi'ndan Mektuplar başlığı altında iki öykü yazan Sait Faik ikinci mektuba İki Kişi Arasında başlığını koyar. İlk mektup başlıksızdır. Birbiriyle ilgisiz gibi görünen olayları bağlar. İki kişi, kendisi ve sevgilisidir. Diğer iki kişi aynı öyküde asıl olayın kahramanı bayılan fakir kadın ve tok olan zenginlerdir. Açlık ve tokluğu karşılaştırır. Vapurda giderken “yanakları çökmüş, maviş maviş bakan” bir kadının bayıldığına tanık olur. Kadının aç olduğu için bayıldığı anlaşılır. Vapurda çalışanların ona bir çorba, çay içirdiklerini umar. “Belki o biletleri zımbalayan delikanlı karnesini ona vermiş, bir de çay içirmiştir.” (Tüneldeki Çocuk 3001 : 53) diyen Sait Faik, konuyu harbe ve onun simgesi olan karneye getirir. Tanıdığı bu iyi çocuğun bunu yapabileceğine emindir.

Sait Faik “Vapur halkının bir kısmı peynirin fiyatını, bir kısmı zeytinyağının, bir kısmı şununkini bununkini fırlatanlarla doluydu.” (Tüneldeki Çocuk 2001: 53-4) diyerek yine harbin yarattığı vurguna ve onu yaparak zenginleşenlere işaret eder. Yaptıklarından dolayı onlara kızgın olduğu açıktır. Kendini bayılan kadının yerine koyarak düşünür. O kadının bütün duy(g)uları öldürülmüş, açlığını bastırmak öne geçmiştir. Sait Faik karnının tok ama içinin aç olduğunu söyler. Vapur halkının bir kısmını oluşturan vurguncu zenginlerin de karınları tok, ruhları açtır, vicdanları doymamıştır. Harp, fakirleri açlığa, ekmek karnesiyle alınan bir ekmeğe mahkum etmiştir.

Sait Faik'in bazı öykülerinde çok dolaylı yoldan harbe değinilir. Bu öykülerde harp birkaç satırlık yer tutar. Harp Menekşeli Vadi öyküsünde bir benzetme olarak yer alır. Öykünün kahramanının yüzü ışıkları sönmüş harp içinde bir şehre benzetilir.

Hallaç öyküsünde de harp yine bir benzetme ögesi olarak kullanılır. Vapurda gördüğü bir hallacı anlattığı öyküde hallacın omzundaki kirişi bir müzik aletine hallacı da bir keman hocasına benzetir. Adam üzerine fikir yürütürken de bir başka benzetme yapar.

“Bu, Harb-i Umumî ihtiyat zabiti halini muhafaza eden kıranta adam o zamandan beri ne iş yapmıştı ki, hiç değişmemişti. Üstünden başından,

bıyığından saçından hâlâ bir Enver Paşalık akıyordu.” (Mahalle Kahvesi 1977 : 32)

Ark arkaya sıraladığı benzetmelerden biri de kıranta adamın Umumi Harp'ten kalma durumudur. Bu haliyle bir ihtiyat zabıtine benzetilir. Aynı öykünün sonunda “Hallaç Babanın” kendisine “Vapurdan günlerden bir gün, bir harp, bir de köpekle seyahate çıkan iki öksüz çocuğun romanını” hatırlattığını söyler. Burada da harp, bir anımsama ögesidir.

“Şimdi akşamları meyhanede bütün kazancını içkiye verirken ona rastladığım zaman artık onun yüzü, ışıklarını söndürmüş, harp içinde bir Avrupa şehri manzarası almıştı.” (Şahmerdan 2001 : 168)

Sait Faik'in öykülerinde harp bazen bir durumu, ortamı ifade etme bazen tarih belirleme aracı olarak kullanılır. Havada Bulut'un birbirine eklenen öykülerinden Kurabiye'de harbin kullanımı bu özelliktedir.

“İstanbul'da tifüs, memlekette zelzele, dışarıda harp, ben sana âşıkım. İşte 1942 senesinin 21 haziranının gece yarısından sonra saat üç buçukta uyanık, beyaz şimşeklerin çaktığı yağmurlu gecenin sana tebliği” (Mahalle Kahvesi 1977 : 168)

Tüm kötü şeyler bir araya gelmiş, aşk da dahil. İlk cümlede harp, zamana ve olaya işaret ediyor. Devamında açık bir tarih verilerek zamana tam bir kesinlik kazandırılıyor. Öyküde harp konu edilmez, sadece genel bir çerçeve çizilir ve bir tarih belirlemesi yapılır.

Havada Bulut'un Büyük Hülyalar Kuralım bölümünde de durum aynıdır. Harp yine bir tarih belirleme işlevine sahiptir.

“Harp zamanıydı. Hâlâ devam edip giden şu harbin ilk senesiydi. Kendimi kaptırmış gidiyordum.” (Mahalle Kahvesi 1977 : 168)

Harp günleridir, dışarıda harp vardır, ama bizim sınırlarımız dışındadır. Düşüncesi, etkisi, bize de ulaşır mı korkusu vardır. Kentte durumun iyi olmadığına dair şu tespiti de yapar:

“Sabahleyin bitlilerle dolu, kimsenin kimseye hürmet etmediği, kimsenin kimseyi hürmete lâıyk bulmadığı, istismar edenin, çalanın zengin ve bahtiyar olduğu, esnafın azgın, zenginin deli, haris, egoist, gaddar; fakirin kayıtsız, sersem olduğu bir şehirde; işin kötüsü sensiz, oldukça kirli bir yatakta uyanıyorum. Ama sevgilim, olacak, büyük hayaller kuruyorum.” (Mahalle Kahvesi 1977 : 147)

O, gelişmiş, insanların mesut olduğu şehirler düşler, ama bunların olmadığını ya da düş olduğunu da bilir. Gerçek yukarda tespit ettiği gibidir. Saygı, sevgi olmadığı gibi esnaf azgın, zengin deli, hırslı, acımasız, istismarcı ve böyle olduğu için de mutludur. Bütün bunlar harp ortamında katbekat artmaktadır. Bunlara rağmen Sait Faik aşkın peşindedir, kendini kaptırıp gününü gün etmek ister. Mesut olmak ister, bunu için hayaller kurar, zaman kötü olsa da hayaller kurmak bir kurtuluş olacaktır.

Korkunç Bir Pastane öyküsünde de kahramanını anlatırken “Elli yaşlarında, öteki harpten kalma bir adam bağılıyor.” cümlesinde harp yine bir zaman belirleme aracı olarak kullanılır (Mahalle Kahvesi 1977 : 176).

Uzun Ömer başlıklı yazısının kahramanı uzun lakabıyla tanınan Ömer Özkan’dır. Yazı dememizin nedeni röportajlarının toplandığı Mahkeme Kapısı’nda yer almasıdır. Buradaki yazıların bir kısmı öykü özelliği taşıırken bir kısmı röportaj, bir kısmı röportaj öykü bileşiminde ya da arasındadır. Uzun Ömer az öykü daha çok röportaja yakındır. Yazar onunla söyleşir, onun ihtiyaçları ve duyguları üzerinde durur. Köprüde küçük bir dükkânda piyango bileti satarak geçinen Uzun Ömer, 2.25 boyunda ve 170 kilo ağırlığındadır. Herkes onu şaşkınlıkla seyrederek. Büyüme hastalığı olan Uzun Ömer’in büyümesi durmuştur. Yazar ona sorular sorar ve sonunda kadın ve evlilik konusuna gelir. Onun da duyguları, evlilik hayali vardır, ama bu durumuyla evlenmesi zordur.

İnsan tartan kantarlar 150 kiloya kadar ağırlığı tartabilmektedir. Ömer’i bu kilosuyla tartması imkânsızdır. Sait Faik burada çok ağır insanların harpte epey kilo verdiklerinden söz ederek harbin getirdiği sıkıntı, yokluk, beslenememe sorununa vurgu yapar ve “Çünkü bizi tartan kantarlar yüz elli kiloluk bir insana tahammül edebilirler. Öyle adamlar da harp senelerinde karaborsa yapmadıysa, en aşağı kırk kilo düşmüşlerdir diyerek harbi yazısına sokar. Harp insanları zayıflatmaktadır.

Plajdaki Ayna öyküsünde harp konusu öykü kahramanı çocuk ile anlatıcı arasında sohbette geçer. Anlatıcı çocuğu tanımak ve sohbeti sürdürmek için ona sorular sorar. Sorulardan bir babasının kim olduğudur. Çocuk babasının öldüğünü söyler.

“-Nerede ölmüş?

-Muharebede.

-Hangi muharebede?

-İstiklâl muharebesinde.” (Mahalle Kahvesi 1977 : 16)

Diyaloglarla yürüyen öyküde babanın ölüm nedeni öykünün içeriği açısından önem taşımaz. Çocuk, anlatıcı yazar üzerindeki etkiyi artırmak için böyle söylemiştir. Öykünün ilerleyen kısmında anne öyküye ve konuşmalara katılır. Anlatıcı, kadına “Kocan hangi muharebede öldü” diye sorar, kadın kocasının muharebede ölmediğini söyler. Burada harp adamın ölümüne değer, yüceltme katmak için bir araç olarak kullanılmıştır.

Bilmem Neden Böyle Yapıyorum? adlı öyküde de harp yine bir araç olarak yer alır. Bir kahvede oturan anlatıcı sıkılmayıp eğlendiğini, bunu da düşünerek yaptığını söyler.

“Nasıl mı eğleniyorum? Ölümü düşünüyorum, ihtiyarlığı düşünüyorum, yeni harpleri düşünüyorum. Aklıma ne kadar kötü şeyler hücum ederse, o kadar eğleniyorum.” (Mahalle Kahvesi 1977 : 45)

Bu, öykü için Sait Faik'in yaptığı kendine özgü bir giriştir. Henüz bir öykü kişisi, olay yoktur. Sadece mekân vardır. Kahraman biraz sonra kahveye girecek ve öykü oluşacaktır. Sait Faik, karamsar ve kötü şeyler düşünür ve bunları sayar. Bunlardan biri de harptir. Onun yerine başka bir şey de koyabilirdi. Ama harp de kötü olan şeylerin başında gelir ve pek çok sıkıntıya, faciaya da neden olur. Zihinsel kodunda harp hep vardır. Yeri gelince kullanır. Yeni harpler demekle de bunların bitmediğine, bitmeyeceğine işaret eder. Bu hem kötü, hem üzücüdür.

Sonuç

Edebiyat eserleri ve yaratıcılarını değerlendirirken altı çizilen bir husus ve çok sık yinelenen bir yargı vardır. Bu, “Ne anlatıldığı kadar nasıl anlatıldığı önemlidir” cümlesiyle ifade edilir. Bu yargı anlatılanın önemini vurgulamakla birlikte nasıl anlatıldığının öneminin unutulmamasına işaret eder. Araştırmacılar yazarları değerlendirirken anlattıklarını konu, tema başlıkları altında sayar ve tasnif ederler. Sait Faik'in işlediği konu ve temalar, dolayısıyla ne anlattığı konusunda elbette değerlendirmeler yapılmıştır. Onun temaları sayılırken biraz daha sınırlamaya gidildiği dikkati çeker. Temaları çok fazla ayrıntılandırılmamış, birkaç ana başlıkta toplanmıştır. O, insan, sevgi, yalnızlık, doğa, deniz, ada, kent, İstanbul'u anlatan bir sanatçı olarak değerlendirilmiştir. Temalara başka eklemeler yapmak, daha ayrıntılandırmak elbette mümkündür. Harp de Sait Faik'in işlediği temalar arasındadır. O, insanın mutluluğunu, hakça bir düzen içinde, sömürülmeden, hoyratça harap edilmemiş, tam tersine korunmuş bir doğa içinde layık olduğu gibi yaşamasını önceler. O daha çok, sevgi, sevmek ve en geniş

anlamıyla sevişmek üzerinde durur. “Bırakın beni Harpler. (...) Yürümek... Şoseden ayrılan bir yoldan cennete doğru yürümeye doğru bırakın” isyanıyla yeryüzünde bir cennet arar. Bu nedenle harp onun temaları arasında biraz geriye düşmelidir, düşmüştür, ama “dünyada harp de vardır, o da öykülerinde bu temayı işler.

Sait Faik, yaşadığı yıllarda ülkemizin geçirdiği tüm harpleri görmüş, etkilerini yaşamış ve getirdiklerine tanıklık etmiş ve yazmıştır. Trablusgarb Harbi’ni, Balkan Harplerini, Çanakkale, Bağdat, Basra cepheleriyle Birinci Dünya Harbi’ni, Mütareke dönemini, İstiklâl Harbi’ni ve 2. Dünya Harbi’ni görmüş, olumsuz etkilerini yaşamıştır. Harple ilgili olarak yazdıklarını okudukları, dinledikleri ve öğrendiklerinden değil bizzat yaşadıklarından çıkarmıştır. Balkan Harbinde altı, Birinci Dünya Harbinde 8-12, İstiklâl Harbinde 15-18 yaşlarındadır. Harbi yaşamıştır ve anımsadıkları tazedir. Öğretmenlerinden de harbi ve harp kahramanlarını dinlemiştir. Bu konuda yeterli bilgi ve bilince sahiptir (Üstün, 2023: 29-32). Harpten etkilenmiş, harp nedeniyle göç etmek durumunda kalmış, Adapazarı’ndan başka yerlere gitmiş ve oralarda yaşamıştır. Bütün bu nedenler onun, harp konusunu öykülerinde çeşitli boyutlarda işlemeye sevk etmiştir.

Biz araştırmamızda Sait Faik’in 1937-1954 yılları arasında yazdığı 27 öyküsünde harbi konu ettiğini belirledik. Öykü sayısı fazla görünmekle birlikte 11 öyküsü dışında harp konusunu geniş ve etraflı biçimde ele almadığı sonucuna ulaştık. İlk Okuyucu Mektubu adlı öyküsü tamamıyla harbe ayrılmış, dört sayfalık bir öykünün genişliği ölçüsünde harbe yer verilmiştir. Bunun gibi iki öyküsü daha vardır. Sekiz öyküsünde tek başına harbi işlemese de konuya nispeten ağırlık vermiş, geri kalan öykülerde harp daha dolaylı olarak yer almıştır. Bazı öykülerinde ise harp, ya kahramanların geçmişe yönelik hatırlamaları ya onları tanıtıcı bir öge ya bir benzetme ögesi ya da öykünün ilerleyişine katkı sağlayan bir öge olarak yer bulmuştur. 27 öykünün 16 sında harp bu özellikte, dolaylı olarak yer almıştır.

İlk Okuyucu Mektubu, Önündeki Kış, Pişmanlık, öyküleri tamamen harbi ve onun doğurduğu sorunları işler. İlk öykü İstiklâl Harbi’ni, ikinci öykü 2. Dünya Harbi ve ekmek, erzak yokluğunu, üçüncüsü ekmeğin karneyle verildiği dönemde ekmek çalma konusunu işler. Çelme, Mahpus, Bir Ev Sahibi, Koltuk Değnekli Adam, Kumarbaz Hayri Efendi, Ben Ne Yapayım?, On Milyonerle On Metresi, Rıza Milyon-er öyküleri tek başına harbi ele almasa da geniş bir biçimde harbi işlediği öykülerdir. Bunlar dışında kalan öykülerde harp daha dolaylı olarak ele alınır.

Sait Faik, İlk Okuyucu Mektubu ve Ben Ne Yapayım? öykülerinde kendini anlatır. İlk öyküde Birinci Dünya Harbi'nden ailesinin etkilenmesi, göç etmek zoruna kalışlarını işler. Harbi en ayrıntılı biçimde ele aldığı öykülerin en başında bu öykü yer alır. Ben Ne Yapayım? öyküsünde de babasının desteği ve isteğiyle ticarete atılma denemesi ve sonunda ortaklarının attığı kazıkla batışlarını anlatır. Bu öyküsünde karaborsa, stokçuluk, vurgunculuk ve vurguncuları anlatır. İnsanlar çalarak, vurarak başkalarını kazıklayarak zengin olmaktadır. Bu durum normal kabul edilmeye başlanmıştır. Bu ahlaksızlık, Sait Faik'i hem kızdıran hem çok üzen bir durumdur. Bu nedenle karaborsa, vurgunculuk, stokçuluk ve mal darlığı, yokluklar harbi işlediği öykülerinde en çok ele aldığı meseleler olur.

Sur Dışında Hayat öyküsünde tüm harplere katılan kahraman aracılığıyla Trablus'tan İstiklal Harbi'ne tüm harplerin adı geçer. Çelme, Mahpus, Bir Define Arayıcısı öyküleri Mütareke ve seferberlik dönemini işler. Plajdaki Ayna'da İstiklal Harbi, Alt Kamara, Francala mı Ekmek mi?'de anlatılan harp Çanakkale Harbi'dir. İlk Okuyucu Mektubu İstiklal Harbi'ni anlatır. Bu öyküde 2. Dünya Harbi'yle de bir bağ kurulur. İncelediğimiz diğer öykülerde anlatılan ya da değinilen harp 2. Dünya Harbi'dir. Ancak Önündeki Kış dışındaki hiçbir öyküde 2. Dünya Harbi açık adıyla geçmez. Bu öykülerin çoğunda harp çok sınırlı ele alınır. Bazılarında bir iki cümleyle, bazılarında birkaç sözcükle harp zamanı olduğu belirtilir. Harbin 2. Dünya Harbi olduğu öykünün yazılış tarihinden ve içeriğinden çıkarılır.

Sait Faik'in bazı öykülerinde harbin adı söylenmez. Bazen geçen tarihlerden hangi harpten söz edildiğini anlarız. Bazen de öykünün yazılış tarihi ve anlatılanlara bakarak bir tarih belirlemesi yapıp, hangi harpten söz edildiğini belirleriz. Ketenhelvacı'da hangi harp olduğu söylenmez, ama öykünün başında ve sonunda 1942 tarihi açıkça yazılır. "Bedbaht yıllar" olduğu söylenir, yokluk ve karaborsa vardır. Bu öyküde de anlatılan aslında harpten ziyade ketenhelvacıdır. Sait Faik'e göre o, harp içinde ekmeğini kazanmaya çalışan, şikâyet etmeyen bir masal kahramanıdır.

Karaborsa vurgun yapmak, harp zengini olmak konusunda azınlıkların öncü ve örnek olduğu dikkat çeker. Ermeni, Rum ve Yahudiler hem sermaye sahibi hem ticarete yetenekli olmaları nedeniyle zenginliklerini artırırılar. Bu konuda ortak çıkarları olunca başkalarına da yardımcı olurlar. Onların sağladığı bazı olanaklardan yararlanarak doğacak imkân ve kâra ortak olurlar. Her ne kadar Sait Faik, ayrımcı değildir, ötekileştirmeye karşıdır, ama azınlıkların bu durumlarına da işaret eder (Kütükçü, 2007: 344-371).

Kevork, Kirkor, Yasef, Bodos Efendiler bu konuda maharetleri ve bu özellikleriyle öykülerde yer alırlar. Sait Faik hak yiyen herkese karşıdır. Vurguncu Türklere karşı da aynı eleştirel tavrı gösterir. Bir Ev Sahibi öyküsünde Recai Efendi'ye yol gösteren, ucuza oturduğu evden çıkmayan kiracıyı çıkaran, yerine küçük bir apartman diktiren Kirkor Efendi'dir. Tabii kendi de payını alır. Birçok insan yiyecek ekmek, yakacak odun bulamazken Bodos, Yasef, Kevork Efendilerin evinde her şey vardır ve kaloriferleri de yanmaktadır. Önündeki Kış öyküsünün kahramanı olan bekâr memur, erzak ve ekmek bulamazken zenginlerin evi tıka basa yiyecek doludur.

Sait Faik, harbin toplum kesimleri arasında doğurduğu eşitsizleri de ele alır. Harp sıkıntı, yokluk giderek açlık getirir. İki Kişi Arasında adlı öykünün kahramanı olan kadın vapurda açlıktan bayılmıştır. Harp bazılarını ekmek karnesiyle alınabilen bir ekmeğe muhtaç etmiştir. Buna karşılık vapur halkının bir kısmı vurguncu ve zengindir. Pişmanlık öyküsünde de para kazanan inşaat işçileri karne ve paraları olmasına rağmen bir ekmek çaldıklarından mahkemeye düşmüşlerdir.

Sait Faik, üç öyküsünde tek başına, sekiz öyküsünde biraz daha ağırlıklı olarak harbi işler. On altı öyküsünde ise harbi dolaylı olarak ele alır. Bu öykülerinde harp sadece bir değinme ögesi olarak yer alır. Bazen herhangi bir biçimde cepheye giden bir insanın harbe giriş biçimi, bir kahramanın harpten bir anı olarak söz etmesi, harpte bir uzvunu kaybetmesi; bazen bir benzetme ögesi olarak geçmesi, bazen de öyküdeki bir diyalogun içinde yer alarak öykünün işleyişine katkı vermesi gibi bir işlevle harbin öyküye dahil olduğu görülür.

Sait Faik'in kalbi insan ve doğa sevgisiyle doludur. O insanların mutlu olmasını, birbirlerini sevmelerini ister. Haksızlıkların, eşitsizliklerin, yasakların, yokluk ve kıtlıkların, aldatmaların, sömürünün yok olmasından yanadır. Harp ise bütün bunlara engeldir. Bu yüzden harbin kötülüğünü anlatır, yeni harplerden korkar. Bu yüzden harplerden kaçmak, kurtulmak ister. Harplerin olmadığı bir dünya hayal etmişti, ama ne yazık ki o hayal henüz gerçekleşmedi.

KAYNAKLAR

Abasıyanık, S:F. (1976) *Alemdağ'da Var Bir Yılan Az Şekerli Şimdi sevişme Vakti*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

____ (1977). *Mahalle Kahvesi Havada Bulut*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

____ (2001). *Semaver Sarnıç*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

____ (2001). *Havuz Başı Son Kuşlar*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

____ (2001). *Şahmerdan Lüzumsuz Adam*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

____ (2001). *Tüneldeki Çocuk Mahkeme Kapısı*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Alangu, T. (1965). *Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman Öncüler*, 2.C, İstanbul: İstanbul Matbaası.

Çelik, Y. (2002) *Sait Faik ve İNSAN*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Çılgın, A.S. (2003), *Türk Roman ve Hikâyesinde İkinci Dünya Savaşı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Fethi Naci (1990). *Bir hikâyeci: SAİT FAİK Bir romancı: YAŞAR KEMAL*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Kutlu, M. (?) *Sait Faik'in Hikâye Dünyası*, İstanbul: Dergah Yayınları.

Kütükçü, T. (2013). “Sait Faik'in ‘Berikileri’ : Azınlıklar”, *Sait Faik Abasıyanık* içinde (344-371), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Sönmez, S. (2007). *A'dan Z'ye Sait Faik*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Sönmez, S. (2013). “Kısa Ama Verimli Bir Yaşam”, *Sait Faik Abasıyanık* içinde (12-75), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

Taş, S. (2018). *Sait Faik'in Hikâyelerinde Başlıca Konular*, Ankara: Anı Yayıncılık.

Uyguner, M. (1983). *Sait Faik Abasıyanık*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Üstün, K. (2023). “Meselesi Kaleminde” *Sait Faik Abasıyanık*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yayınları.

